

SOSYAL DEĞİŞME KATALİZÖRÜ OLARAK TURİZM ve ETKİLERİ

Şakir BERBER *

ABSTRACT

Nowadays, tourism leads different cultures interact as a social phenomenon. Travels, which are determined at a specific place towards another place including fun, sightseeing and learning, make tourism clear. It is difficult and perhaps misleading, to generalize about tourism and tourists. Accepted definition of tourism is partially in a mess because of the complexity of tourist activity.

The phenomenon of tourism occurs only when three elements(temporary leisure + disposable income + travel ethic) simultaneously occur. It is the sanctioning of travel within a culture that converts the use of time and resources into spatial and geographical social mobility. If travel is not deemedculturally appropriate, then time and resources may be channelled elsewhere.

Keywords: *Tourism, Interaction, Social and Cultural Change, Social Mobility.*

Giriş

Turizm insanların bir toplum içinde birlikte yaşamlarının belirli bir yönünü oluşturan sosyal bir olay olarak kabul edilir. Bu nedenle seyahatler ve konaklamalar sırasında kurulan ilişkiler sonucunda farklı sosyal ve kültürel yapılara sahip toplumlar arasında bir etkileşim bilgide, görgüde, gelenekte, kültür yapılarında zamanla değişikliklere neden olmaktadır. Turizm insan yaşamına ilişkin bir olay olarak görülebileceği gibi, insanların bir toplum içinde birlikte yaşamlarının da belirli bir yönünü oluşturan toplumsal bir olay olarak kabul edilir.

Turizm, sadece ekonomik bir olay olarak görmenin aksine sosyal, kültürel, coğrafi, siyasal yönleri de olan, toplumu ve sosyal yapıyı etkisi altına alan ulusal ve uluslar arası platformdaki bir harekettir. Bu sebeple turizmin, sosyal yapıya etkileri değerlendirilirken yalnız geliri sağlamak, döviz kazandırmak gibi ekonomik özellikli sorunlar değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıyı etkilemesi açısından ekonomik olmayan özelliklerini de değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bilindiği gibi

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

turizm sadece ekonomik bir olay olmayıp, sosyal, kültürel, siyasi ve çevresel yönleri de olan toplumu ve sosyal yapıyı etkileyen bir harekettir. Bu nedenle turizmin etkileri değerlendirilirken, yalnız gelir getirici ve döviz kazandırıcı özellikleri gibi maddi ve ekonomik sonuçları değil, sosyal ve kültürel yansımaları gibi ekonomik olmayan konuların irdelenmesi de önem arz etmektedir.

Genel Olarak Turizm

Turizm, insanların sürekli ikamet ettikleri yer dışında yaptıkları seyahat ve gittikleri yerlerde geçici konaklamalarından doğan ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili faaliyetlerdir. Turizm önceleri ekonomik boyutu ile ele alınmış, bu çerçevede tanımlar oluşturulmuştur. Ancak zaman içinde yalnızca ekonomik faaliyet olmayıp, sosyal boyutu da ortaya çıkınca, tanımlar çeşitlenmeye başlamıştır.

Bormann turizmi tanımlarken, esas motivin seyahat olduğunu vurgulamaktadır. İkametgah ile işyeri arasındaki düzenli gidiş gelişleri, geriye döndürmemek kaydıyla ticari ve mesleki seyahatleri de turizm kavramı içinde ele almaktadır. Buna göre "turizm dinlenme, eğlence, ticari ve mesleki faaliyet amacı ile birçok halde de özel toplantılar veya olaylar nedeniyle yapılan seyahatlerin tümü" olarak tanımlanmaktadır. Ancak geçerli olan kriter "bu seyahatler sırasında daimi ikamet yerinden olan ayrılışın geçici olması, mesleki seyahatlerin de iş ve yerleşim yerleri arasındaki devamlılık gösteren yolculuklar olmamasıdır. (Tunç ve Saç, 1998: 14)

Turizmin genel kavramının içeriğinde yer değiştirme vardır. Bu yer değiştirme doğal, tarihi, toplumsal ve kültürel yapısı kişinin alışık olduğunun dışındaki bir başka yere gitme biçiminde kendini gösterir. Turist, kendi toplumsal dokusunun dışındaki bir ortamda merakını, istemlerini ve heyecanlarını tatmin edecektir. Bunun için dürüst gördüğü toplumsal doku farklılığından kaynaklanan yaşam biçimlerini ve yerel özgünlüklerini resme ve filme alırken, bir doğal güzellik ve tarihi yapıta duydukları ilginin itişiyile davranırlar.

Bazı sosyologlar tarafından evrensel büyük bir göç hareketi olarak nitelenen turizm; Uluslararası Turizm Akademisi (L'Academie Internationale du Tourisme) tarafından yapılan bir tanıma göre aslında bir bilgi eylemidir. Diğer sosyologlar da, turizm kavramının içeriğinde yer alan fiziki ve sosyal mekanda sürekli hareket eden evrensel bir göç ifadesini yeterli görmezler. Bazı sosyologlar içinde bulunduğumuz çağa "Serbest Zamanlar Çağı" adını vermektedirler. Özellikle kişinin çalışma saati dışındaki toplumsal etkinliği ve rekreasyonun faydası açısından tek düze disiplinli ve denetimli yaşamın getirebileceği toplumsal problemlerden ve sınırlamalardan belirli bir süre uzak kalmak ve bu süreyi eğlenerek ve dinlenerek geçirmek ihtiyacı bireyler arasında her geçen gün biraz daha artmaktadır. İşte bu istek ve beklentiler turisti yaratan etkenlerin en başında gelen dürtülerdir.

Turizmi de, genel kabul görmüş Walter Hunziker'in ifadesiyle tanımlayacak olursak; "sürekli kalışa dönüşmemek ve gelir sağlayıcı hiçbir uğraşta bulunmamak koşulu ile yabancıların geçici süre kalışlarından doğan olay ve ilişkilerin tümüdür." Grubu oluşturan kişilerin dili, dini, ırkı ve milliyeti değişik dahi olsa, turizm olayı ile turizm olayının süresi içinde (geçici dahi olsa) duyuş, davranış ve amaçta kolektif

bir yapı görülür. Bu durumu, gezi grubunda, kampingde, termalizmde, tatil köyünde bir animasyon merkezinde açık olarak görebiliriz.

Sosyolojik Açıdan Turizm

Sosyolojinin genel kavramları içinde değerlendirilen “beklenti” ve “eğilim” turizm hizmetlerinde de önemli bir fonksiyondur. Sosyolojik bakımdan “beklentiyi” belirli toplumsal statü ve rolden istenilen davranış ve tepkiler bütünüdür, diye tanımlayabiliriz. Burada tarafların birbirleriyle ilgili kişisel ve toplumsal istekler beklentileri oluşturur. Bu beklentinin karşı tarafa iletimi çok değişik biçimlerde olabilir. Konuşma ile olabileceği gibi simgelerle de olabilir. Beklenti, kişinin veya toplumun kültür yapısına göre değişkenlik arz eden ve tatmini arzulanan özgeci bir istektir. Bu bakımdan beklentiler, kişilere, zamana ve içinde bulunan ortama göre değişiklik gösterir. Onun içindir ki beklentide dinamizm vardır denir. Eğilimi, gerçekleşmemiş ama gerçekleşeceği beklenen düşünce, duygu ve tutum kalıplarıdır diye tanımlayabiliriz. Bu da dinamik bir öğedir. Bu neden ile beklentide eğilim de vardır. Ama her eğilimde beklenti yoktur.

Sosyolojik açıdan (ister ülke içi, ister ülke dışı turisti) turist bulunduğu bölgede yabancıdır. Bu yabancılığı duyma derecesi, turistin içinde bulunduğu toplumun sosyal ve kültürel yapısından yoğunluğuna kadar uzanan etkenlere göre değişir. Turistin bu kadar değişik varyasyonlar içinde bulunması, zaman zaman yabancılığını duyduğu noktalar olur. Turistin toplum içindeki yabancılığı kesin olarak silinip atılamaz. Turist geziye çıkmadan önce bunu bilir. Ne var ki; beklenti ve eğilimlerini tatmin etmek için geldiği yörede yabancılık duygusunu en az hissedeceği yerde geçirmeyi ister.

Bu açıklamalarımızdan sonra turizm olayını sosyolojik açıdan şöyle belirleyebiliriz. Turizm Olayı; kişinin dışında bulunan objektif karakterli ve kişiyi kendine uymaya zorlayan etkileyici özelliğe sahip ortaklaşa hareket, duyma, düşünme yani kolektif karaktere sahip kendine özgü bir sosyal olaydır.

Turizm, kurallı ve organize edilmiş bir sektör olmakla birlikte boş zaman etkinliğidir; turizm ilişkileri insanların çeşitli yerlerde kalmalarıyla ve bu yerlere gitmeleriyle ortaya çıkar. Gidilen ve kalınan yerler çalışma ve dinlenme yerleri olabilir. Modern toplumların hatırı sayılır nüfus oranları bu turist pratiklerine angaje olmuşlardır. Gidilen yerler, görülmek için seçilir; çünkü, bir beklenti vardır. Özellikle gün içinde görülen rüya, zevkler için fantastik bir ortam olarak ortaya çıkar. Beklentiler; filmler, televizyon, edebiyat, gazeteler, dergiler gibi görsel ve yazılı etkinliklerle yapılandırılır ve sürdürülür.

Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Açısından Turizm

Sosyal yapı kavramı “toplumu oluşturan başlıca öğeleri, bunların toplum bütünü içindeki yerlerini ve aralarındaki ilişkileri ve böylece işleyişlerindeki düzenlilikleri” anlatır. Bir insanın beden ve zihin faaliyetleri bir bütün olarak tüm öğelerinin birbirine bağımlı, düzenli ilişkilerin sonucudur. İlişkilerdeki denge ve uyumun bozulması faaliyet bütünü de etkileyecektir. Toplumsal yapı ve onu meydana getiren öğeleri böyle bedensel bir işleyişe benzetmek mümkündür.

Değişme, bir durumdan yeni bir duruma geçişi ifade etmektedir. Mevcut durumun muhafazası statik (durağan) olmak anlamına gelir ki, zaman içinde böyle bir özelliğin sürdürülmesi güçtür. Çünkü değişme kaçınılmaz hükmünü varlıklar üzerinde göstermektedir. Bu çerçevede değişme bireysel ve toplumsal planda görülür ve hissedilir etkilere sahiptir. Değişime uğramayan bir canlı, değişmenin olmadığı bir insan topluluğu düşünmek mümkün değildir. (Doğan, 1998: 284). Turizmle ilgili bir sosyal yapı değişimi, küçük toplulukların sosyo-ekonomik yapıları yıpranma sürecine girmeden, mahalli gelenekler ve toplumun kültür hazineleri korunarak, toplulukların dışı açılım süreci hızlanarak ve buna bağlı olarak tutucu akımların kısa sürede etkisiz hale gelmesi suretiyle gerçekleşeceği düşünüldüğünden etkisini daha yoğun olarak daha kısa sürede gösterecek ve bu şekilde bir yapı değişimi daha sorunsuz bir şekilde gerçekleşebilecektir. (Eralp, 1974: 274-277)

Sosyal değişme, farklı zaman dilimlerinde, sosyal yapı unsurlarında ortaya çıkan nitelik ve nicelik farklılaşmasıdır. Sosyal değişmeyi bütün zamanları ve bütün toplumları kapsayacak ölçüde önceden belirli değişme kalıpları içinde hapsedemeyiz. Determinist, dogmatik ve tümdengelimci yaklaşımlar ütöpiktir. Günümüzde ne olması gerektiğinden hareket etmek yerine ne olduğu tartışılmakta, yorumlanmaktadır.

Sosyal değişme söz konusu olunca bazı sorular akla gelmektedir. Bunlar, değişen nedir, nasıl değişir, değişmenin yönü nedir, oranı ne ölçüdedir, değişmeyi doğuran faktörler nelerdir, değişme ne ölçüde çözülmeye veya bütünleşmeye sebep olabilir şeklinde özetlenebilir.

Sosyal değişme, sosyal gelişme ve ilerleme kavramları sürekli olarak birbirine karıştırılır. Değişmede değer hükmü, iyiye veya kötüye doğru bir farklılaşma söz konusu değildir. Sosyal ilerleme de sosyal gerileme de bir değişmedir. Gelişme ise daha çok olumlu bir farklılaşmayı ortaya koyar. İktisadi refahın artışı, beşeri kaynakların gelişmesi, orta sınıf üyelerinde artma, rasyonel düşünme alışkanlığının yaygın bulunması, sosyal ve kültürel seviyenin yükselmesi, fert ve toplum menfaatlerinin birbirine paralel olduğu görüşünün yaygınlaşması gibi özelliklerin bulunması gelişme için birer ölçüdür. Ayrıca demokrasiyle yönetilmeyi, sosyal ve ekonomik katılımı, seyahat ve teşebbüs hürriyetini ve mülkiyetin yaygınlaşmasını da bu kapsam içinde sayabiliriz. (Erkal, 1999: 226-229)

Turizm kavramını sosyal değişme kavramı ile ilişkilendirebilmek için turizm kavramının sosyal yapının daha çok hangi bölümüne denk düştüğünü ortaya koymamız gerekir. Bunun için ise turizm kavramı ve olgusunun geçmişteki topluluk yapılarındaki tarihi ve kültürel gelişim seyrini tartışmak gerekmektedir. Turizm kavramının geçmişteki topluluk yapıları ile sağlıklı bir şekilde ilişkilendirilebilmesi için kullanılacak olan temel argüman hizmet sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizmet sektörünün öneminin ön plana çıkması ise modern sonrası dönemler diye tabir edilen post-modern dönemler olarak görülebilir. Bu onlarda bakmamız gereken en önemli değişim sürecini de makalemiz bağlamında diğer sektörlerdeki gerileme ve buna karşın olarak hizmet sektöründeki artış olarak ele alabiliriz.

Turizm toplumsal değişim sürecini başlatmakta, sürdürmede ve topluluğun dışı açılmasında etkisini daha çok yönlü ve daha kısa sürede gösteren bir asli etmendirdir. Bu bakımdan turizm, tarımsal uğraşların egemen olduğu küçük kasaba topluluklarında iş-güç yerlerindeki fonksiyonel farklılaşmanın ve kalıplaşmanın ileri düzeylerde biçimlenmesine, Pazar ekonomisine bağımlılığın giderek artmasına, yaşama standardının ve tüketim normlarının yükselme doğrultusunda değişmesine, dış çevre ile ilişkilerin yoğunlaşmasına, tercih ve değer yargılarının dışı kapalılığı yansıtan kalıplardan sıyrılmasına elverişli ortam ve koşullar yaratarak toplumsal değişimin sosyo-ekonomik muhtevada oluşumunu gerçekleştirir. (Eralp, 1974: 6-7)

Turizm çoğu zaman değişimle ilgilidir, fakat bu ilginin olması turizmin bu değişime sebep olduğu anlamına gelmez. İlişki ve sonuç aynı şey değildir. Turizm değişiminin esaslarından olmadığı gibi, aslında yeni fikirlerin iletiminde kanallardan biri olarak ortaya çıkar. Bununla beraber; hızlı değişmelerde turizmin ivme kazandırıcı rolünü de yadsımamak lazımdır. Bütün bu fikirler turizm çalışmalarında geniş bir alan oluştururlar.

Seyahat genelde etkinlik merkezliyse; evinden ayrılıp seyahate çıkanlar sadece boş zaman tüketimi yaparlar. Tipik paket tatil kısıtlı yolculuğun çok güzel bir örneğini teşkil eder. Ve sembolik bir anlam içermez. Turistlerin kendi seyahat planlarını yapma adına fazla şansları yoktur; başka bir deyişle, paket tatillerde her şey turlarca önceden organize edilmiştir. Bariz kıyafet şekillerinin, yiyecek alışkanlıklarının değişiminden ayrı olarak turistler günlük yaşamlarındaki gibi davranırlar. Tecrübe böylece seküler olarak kalır, turist kendini hiçbir zaman yabancı hissetmez, tam tersi kendi “kabilesi”nin üyeleri tarafından çevrelenmiş hisseder. Bu şartlar altında turizm ritüel bir seyahat olarak ortaya çıkar. Bu durum iki ögeyi gösterir:

- Üzerinde mutabakata varılmış bir turizm tanımının zor olduğu
- Herkesin tatmin olması ile turist tanımının zor olduğu

Turizm ve kutsal yolculuk aynı etkileşimin birbirine karşı özellikleridir. Turizm, benzer özellikleri veya karakteristikleri yansıtabilen düşüncede kutsal yolculuğun bir şeklidir. Turizm sıradan rutin hayattan kendini kurtarmayı önerir. Bu kurtuluş sosyal kuralları da içerir. Turizm aynı zamanda kişisel gelişim ve kişisel geçişliliği de sunar.

Turizm ve değerlerin değişimi

Sosyal sistemlerin değer sistemi bireylerin motivasyonunun yardımı olmadan denetlenemez. Genelde değerler sistemi bir yandan bireylerin kişilikleriyle içselleşme yoluyla, diğer yandan sistemin diğer üyeleri tarafından kabul ettirilmiş yaptırımlarla, hareket halinde içselleştirilmiş yönelimlerini durağanlaştırmaya ve değişken ihtiyaçlara özgül tutumlar geliştirmeye yöneliktir. Bu iki olgu hem kendi değerlerini belirttiği hem de başkalarının eylemlerine yaptırımlar uyguladığından doğal olarak birbirleriyle bağımlılık içindedirler. Ancak, üretim ilişkilerini ve bazı sosyal sınıfların inişini, diğer bazılarının çıkışını sağlayan, mevcut ilişkileri değiştiren etkin bir faktör olduğundan, turizm söz konusu olduğunda, farklılaşmaktadırlar. Turizm değişimlere yol açmaktadır. Turizm sosyal sınıfların, toplumsal konularla ilgilenenlerin ve

toplumların, bütünleşme koşullarını değiştirmeyi ve yenilemeyi sürdüren bir hareket ve “her şeyden önce turizm bir sosyal bağ” olduğuna göre başvurduğu sosyal değerler çalışma değerlerinden farklıdır (işbölümü, mülk, hizmet yayılımı). Kültürel zenginleşme, dinlendirici çalışma fırsatı ve kentleşmiş, sanayileşmiş toplumların çalışkan kitlelerine çevre değiştirici seyahatlerle çalışma güçlerini canlandırma olanağı sunduğuna göre bir çok sosyal ihtiyaca da yanıt vermektedir. Tepkidir çünkü, genellikle turizm yapılaşmadan bireyin özgür inisiyatifinden kaynaklanarak yaşanmaktadır.

Turizm yoluyla toplumsal kaynaşma ve bütünleşme. Dinlenme ve tatile gidiş konusunda açık bir ayırım vardır ve bireylerin güncel varoluşları, çalışma koşulları, yaşam biçimleri, formasyon düzeyleri arasındaki ayrımlar farklılaşmayı getirmekte ve tatil seçimini zorlaştırmaktadır.

Turizm dinlenme ve tatil arasındaki serbest zamanın analizinde önemli bir rol oynamaktadır. Turizm temelde etkinlik olarak adlandırılan tatmin ihtiyacının karşılanmasına karşılık geliyorsa, bu etkinliğin sonuçları en son dikkate alınacak ölçütlerdir. Böylece, turizm ve tatil sorunu bir taraftan turistik etkinlikler diğer taraftan düzenleme olarak bölünün bir sosyal etkinlik sorununa dönüşmektedir. Ama turizm sadece sanayileşmiş ve kentleşmenin yoğun olarak yaşandığı zamanımızda sadece bir giderme ihtiyacı olarak karşımıza çıkıyor. Bu açıdan bakılırsa turizm dışarı açılma ihtiyacını karşılar. Turizmin sosyo-kültürel etkilerinin ne olduğunu yazmak çok zordur çünkü, turizm pratikte hizmet ekonomisine geçiş, sanayileşme ve kentleşme sürecinin sonucudur. Turizmin etkileri onları ayırma olanağı olmasa bile karmaşık sosyal sistemin bütün yapısına yayılmaktadır. Turizm sosyal yaşamın sanayileşmesi sürecinden daha üst seviyede varlığını bulacaktır. Turizmin getirdiği toplumsal evrimden ayrılması gereken bir değişikliktir. Toplumsal evrim kavramı uzun bir değişiklik süreciyken; toplumsal değişim daha kısa sürebilen ve gözlemlenebilen değişimlerdir. Sosyal değişim bütün bireyleri yaşam şekilleri ve hayat koşullarıyla etkileyen bir olgudur. Bu sosyal değişim olgusu üzerinden turizm kitle turizmne ne kadar çok dönüşürse, yöresel kültüre etkileri o kadar derin ve her turistin ev sahibi topluma uyumu da o kadar zor olmaktadır. Turistler tarafından ziyaret edilen yerlerdeki toplulukların sosyal yapısında demografik yapısında olduğu gibi mesleki anlamda da hemen hemen her alanda değişikliğe yol açmaktadır. Ev sahibi toplumun genç nüfusu iş bulma ihtimalinin çok olduğu turistik yerlerde kalmaya eğilim göstermektedirler. Bu durum yerli halkın da zor durumlara düşmelerine neden olmaktadır (Lanquar, 1991: 43-60).

Ev sahibi ile turist arasındaki buluşma, turizm çalışmalarında önemli bir derin anlam içerir. İki tema ortaya çıkar. Birincisi; ziyaretçi ve ev sahibi arasında fark olduğunda, kültürler arası etkileşim farkı anlamlı bir genişliğe ulaşır. İkincisi; ev sahibi ve turist nosyonunu çevreleyen argümanlar ortaya çıkar. Buradaki anahtar nokta kelimelerin ironi ile kullanılmasıdır. Ev sahiplerinin turistleri evlerine davet etme kurallarını içeren özellikler ortadan kalkar. Geçiş ticari bir hal alır. Umutlar belirtildiğinde, problem meydana çıkar: Bir tarafta ev sahibi; devletin kampanyaları,

turizmden elde edilecek direkt karları ortaya koyar. Diğer yanda turist; tur operatörlerinin abartarak anlattıkları misafirperverlik ve sıcaklıkların olmaması.

İkinci temanın temelinde iki farklı ve birbirine yabancı kültürün turizm vasıtası ile bir araya gelmesinden bahseder. Bu etkileşimleri karmaşık doğası: Turist profili; turistlerin kalış süresi, davranış ve umutları; turistlerin sayısı ve sezonun uzunluğu ile şekillenir.

Kültürler arası etkileşim ihtimalleri; izole veya yarı izole şekilleri olan kalınacak yerlerin planı ve dağıtımının iyi yapılmamasıyla sınırlıdır. Göreli olarak az sayıdaki etkileşim şansı yerel nüfusun bir bölümüyle gerçekleşir. Bu nüfusun turizm sektöründe çalışan kesimiyle oluşturulur. Bu sınırın diğer bir özelliği turist ilgilerinin yerel nüfusun şartlarıyla örtüşmemesidir. Başka bir deyişle, turistler boş zaman, zevk ve günlük yaşam stresinden uzaklaşmak isterler.

Değişmeyen veya statik olan hiçbir kültür ya da sosyal çevre yoktur. Kültürel değişme iki şekilde olur: Ya toplumun iç dinamiklerindeki farklılaşmalar sonucunda ortaya çıkan içsel değişme ya da dışarıdan gelen ekonomik, politik, çevresel ve kültürel etkilerle ortaya çıkan dışsal değişme şeklindedir. İçsel değişmeler yaratıcılığı, gelişmeyi ve yeniliği içerir ve tüketim merkezli ve teknolojik olarak karmaşık toplumlarda az gelişmiş toplumlardan daha fazla görülür. Dışsal değişmeler; modernizasyon, Batılılaşma ve dışsal baskılarla, turizmin bir kanal oluşturduğu kültürel evrimle ortaya çıkar. Hiçbir toplumun dış etkilere karşı bir bağımsızlık sistemi yoktur. Turizm değişimin katalizörlerinden biriyken, genelde ev sahibi toplumun doğasını anlamlı olarak değiştirme yetisine sahiptir. Bununla beraber etkili güç modernizasyonun gücü olarak kalır. Ev sahibi ve turistlerin ilişkileri ve onların zamanla nasıl değiştiği çok önemlidir. Bu ilişkilerin doğası turist profiline ve turistlerle ev sahiplerinin ekonomik statülerine göre şekillenir.

Turizm yerel ve küresel olarak incelenirse; kalkınmayı getirip getirmeyeceği daha rahat anlaşılır. Turizmin sosyal bilim analiziyle iki kutuplu bir kompozisyonu ortaya konabilir. Turizm temelde toplumsal bir olaydır. Turizm, yeni bir yaşam biçimine yol açmakta bir toplumsal akım niteliği taşımaktadır. Turistlerle yerliler arasındaki ve turistlerin kendi aralarında ortaya çıkan ilişkilerde turizmin sosyo-kültürel etkilerinin önemli bir yönüdür. Turizmin gelişmesiyle birlikte turist- yerli ilişkileri, turistlerin davranışları ve onların birbirleriyle ilişkileri önemli toplumsal olaylar durumuna gelmekte ve toplumsal değişim sürecinin başlamasında en önemli harekete geçirici etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle turistlerin yaşam biçimleri ve tatildeki davranışları, oluşturdukları kümelerin yapısı, gittikleri yerlerdeki insanlarla ilişkileri, kendilerine hizmet eden görevlilerle ilişkileri büyük bir önem taşımaktadır. Her yıl milyonlarca insanın katılımıyla gerçekleşen turizm olayı ve bu olayın yarattığı ilişkiler, geleneklerde, inançlarda, değer yargılarında, aile yapısında, siyasal yapıda ve ekonomik yapıda önemli değişmelerin meydana gelmesinde sebep teşkil etmiştir. (Doğan, 1987:1-3)

Turizm bir yanda istihdam alanının genişlemesi ve gelir artışından gelen etmenle haberleşme araçlarından yoğun biçimde yararlanma olasılığı sağladığı gibi

yaşam düzeyini yükselterek konutların rahatlığa ve dinlenmeye dönük olanaklarla donatımına yol açmıştır. Ayrıca, pazar ekonomisine, topluluğun ekonomik yaşantısının güçlenmesine ve canlılık kazanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte turizm etmeni, tutucu akımların beslediği karşı cepheyi etkisiz hale getirerek topluluğun kadın-erkek ve aile olarak dışa açılım sürecini hızlandırmış, tercih ve değer yargılarında akılcı öğeyi getirmiş, boş zaman kullanımındaki tercihleri ve dernekleşme sürecini dışa açık topluluklardaki çizgisine yaklaştırmıştır.

Bir topluluğun turizme ilgi göstermesi öncelikle turizmin ekonomik çekiciliğinden kaynaklanmaktadır. Turizme açılan bir topluluk önceden tarım sektöründe etkinlik göstermekteyken, turizmle birlikte daha fazla gelir elde etmek ve bu yolla yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla turizm sektöründe etkinlik göstermeye başlamışlardır. Böylece turizme açılan toplulukta iş-güç yerlerinde de bir çeşitlenme ve farklılaşma kendini göstermekte, turizme açılan bir yerleşim biriminde turistik eşya satan birimlerin, otel, motel ve pansiyonların sayısı da artmaktadır.

Turistlerle, yerli halk arasında başlangıçta ekonomik platformda gelişen ilişkiler, zamanla yerli halkın turistlerin yaşam biçimleri hakkında bilgi sahibini sağlamıştır. Yerli halkın, turistlerle kurduğu sosyal ilişkiler, yerli halkın eski dışa kapalı tutucu tavırlarını bırakıp, dışa açık davranış modelleri geliştirmelerine neden olmuştur. Aynı zamanda bu ilişkiler topluluğun değer yargılarını eski kalıbından kurtararak daha akılcı bir niteliğe bürünmelerini sağlamıştır.

Turizmin bireysel davranış, aile ilişkileri, toplu yaşam tarzları, ahlaki tutumlar, değer sistemleri, yaratıcı güçler, örf ve adetler, geleneksel törenler ve toplum örgütlenmesindeki değişikliklere katkıları, onun sosyal ve kültürel etkileri yoluyla olmaktadır. Diğer bir deyişle bunlar doğrudan ve dolaylı temasın misafirlere ev sahibi toplumun insanlar üzerindeki etkileridir. (Özdemir, 1992: 86)

Turizm olayının insan yaşamındaki önemi kadar bir bütün olarak toplum açısından da büyük önemi bulunmaktadır. Turizm bir toplumun dünya görüşünü, anlayışını ve başka ülke insanları hakkındaki düşüncelerini etkileyen sosyal bir olaydır. Turizm etkinliklerine katılarak başka ülkelere seyahat eden insanlar o ülke insanlarını çeşitli açıdan etkileyebilecekleri gibi onlardan da önemli ölçüde etkilenilecektir. Yabancılar buldukları ülke insanlarını, kültürleri, düşünüş ve davranışları, giyimleri, yaşam tarzları ve kişisel ilişkileri ile önemli ölçüde etkilemektedirler. Bu olgu özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan geri kültüre veya ekonomik anlamda düşük yaşam standartlarına sahip ülkelerde daha belirgin olarak gözlenmektedir (Barutçugil, 1989: 73).

Turizmin sosyo-kültürel yapı üzerinde bir başka etkisi geleneklerde, tutum ve kanaatlerde kendisini hissettirmektedir. Turizm geleneklerde bir tahribat yapmaktadır. Çünkü insan turistik olarak piyasaya çıkmakla moral ve fiziksel bakımdan değişmekte, gerçek kişiliğinden farklı bir imaja entegre olmaktadır. Bu aslında kültürel bir kirlenmedir. Kültürel kirlenme ise giyim kuşamdan yemek biçimine kadar gözlemlenmektedir.

Turizmin iş dışı zaman alışkanlıkları etkilediği savunulmuştur. Gençlerin eskiden akşamlarını sessizce geçirirken şimdi turizmin etkisi altında barlarda sine-malarda gece klüplerinde buldukları gözlemlenmektedir. Bir çok ülkede turistlerin gelmesiyle, değer ve inanç yapısının değiştiği, giyim ve yaşam biçiminde geleneksel kalıpların terk edildiği dilde yabancı sözcüklerin arttığı gözlemlenmiştir. Turizmin aynı zamanda dinsel inançları zayıflattığı ve dinsel davranışları azalttığı belirlenmiştir. Bazı gözlemcilerde turistlerin yerli toplumun dinsel inanışlarını büyük ölçüde değiştirdiği hususunda kuşkuludurlar. Dinsel inançlardaki değişiklikler, toplumsal yaşamda gittikçe artan maddiselleşmenin bir parçasıdır ve bu gelişme, endüstri ülkelerinde gelişmeden pek değişik değildir.

Özellikle son zamanlarda insanların turistik bir ortamda günlük hayatın kılıplarından, sıkıntılarında ve kurallarından uzaklaştığı görülmektedir. Turistik ortamın verdiği serbestlik sayesinde başka yer ve zamanlarda göstermediği, ayıplanan davranışları dahil olağan bir şekilde sergilemektedirler. İçinden geldiği gibi hareket etmekte, duygu ve isteklerine göre davranmaktadırlar. Turizmin yaygınlık kazanması sonucu bu çeşit davranışların tanımladığı bir kişilik yapısına artık daha sık rastlanılmaktadır. Ancak, turistik ortamda bu kişilik yapısını gösteren insanlar normal yaşamlarına döndüklerinde çok değişik davranışlar ve kişilik özellikleri sergilemektedirler.

Turistik bir ortamda değişik davranış ve kişilik özellikleri gösteren insanlar, geleneklerde, inançlarda, değer yargılarında, aile yapısında ve ekonomik yapıdaki önemli değişmelerin nedeni olmuştur. Turistik bölgelerde veya yörelerde yaşayanlar ise çoğu zaman bu değişimleri kabullenmekte veya turizmin rahatsızlığa varan, etkilerini kontrol altına almak suretiyle bertaraf etmeğe çalışmaktadırlar.

Sosyal Değişme Aracı Olarak Turizm

Sosyal bir sistemin yapısını, parçaları arasındaki nispeten sabit ilişkiler belirlediğine göre, bu yapıyı da ancak, kişilerin birbirlerine ve çevrelerine yönelik olan eylemlerindeki düzenlilik vasıtasıyla anlayabiliriz. Bu düzenliliği sağlayan unsurlar, sosyal sistemin de yapısını oluştururlar. R. Merton'a göre bu unsurlar arasında, özellikle iki tanesi özel bir önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, kültürün tarif edip belirlediği amaçlar, hedefler, maksatlar ve yararlar olup; toplum bunları, üyeleri için meşru hedefler olarak belirlemiştir. İkincisi ise, bu amaçlara ulaşmanın toplum tarafından kabul edilmiş meşru şekilleri olup; bunlar objektif düzenlemeler, örf ve adetler ve bu hedeflere ulaşmak için başvurulmasına izin verilen usullerdir.

Turizm olgusu farklı sosyo-kültürel yapıya sahip toplumlar arasında etkileşim sağlamaktadır. Bu etkileşim sonucunda sosyal yapıda bazı değişimlere yol açmaktadır. Turizm sektörü açısından, sosyal çevrenin etkisi oldukça önemlidir. Sosyal yapının benimsemeyeceği, tolerans gösteremeyeceği süreçler, işletme veya yöre turizminin yaşamını sona erdirebilir. Doğrudan veya dolaylı etkilenen ya da etkilenen insan gruplarının, ilişkileri, demografik ve kültürel özellikleri, gelenek ve görenekleri, yaşam biçimleri, folklorları, değer yargıları v.b konuları sosyal yapı kavramı içerisinde incelemek olasıdır. Örneğin, Aile büyüdükçe ve çocuklar olgunlaştıkça,

aile olarak yapılan geziler yılın en önemli dönemini oluşturmaktadır. Heyecan, hazırlık, beklenti ve fiili seyahat tecrübesi aile yaşamının çok önemli fırsatlarıdır. Ailece yapılan seyahatin değişik ölçülerde eğitici yönü de bulunmaktadır. Bir seyahat ne kadar eğitici ve amaçlı olursa, onun yararı da o kadar fazla olacaktır. Seyahatin bir ulusun diğer insanları anlaması ve değerlendirmesinde önemli bir etkisi vardır. Gelişme sürecini tamamlayan uluslardaki hükümet politikaları, vatandaşların ülkelerin diğer kısımlarını tanımaları ve ana yurtlarına duydukları takdir duygusunu geliştirilmesi aracı olarak seyahati, özellikle de yurt içi seyahati teşvik etmektedir.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde turizm geliştikçe sosyal yapının büyüklüğü değer yargıları ve manevi kriterlerin, örf ve adetlerin değiştiğini, sosyal davranışların değişme eğilimi göstermeye başladığını görüyor, turist tavırlarını biçimlendirdiğine tanık oluyoruz. Turizm turist kabul eden ülkeler açısından değer eğilimlerinde, aile yapısında, inşaat stilinde, yaşam biçiminde, kültürel faaliyetlere katılım tarzında, suç işleme ve davranışlarında da değişiklikler yaratır.

Turistin toplum içindeki yabancılaşma duygusu, güvenlik duygusunu da getirir. Yabancıyı niteleyecek olursak; çevresinden soyutlanmış ve çevresiyle sağlıklı ve tam diyalog kuramamış, onunla bütünleşememiş kişidir. Böyle bir ortam kişiyi, çevresinden kendine yönelik tehlikeler gelebileceği endişesinin kaynağı olur. Bu nedenle her yabancı kendinin güvenlik içinde olmasını ister. Yani, bir diğer deyişle turistin güvenlik içinde olma istemi, onun yabancılaşmadan kaynaklanıyor.

Kültürel Değişme Aracı Olarak Turizm

Turizmin özelliği; onun kültürle olan vazgeçilmez köprüleridir. Turist fantezileri, kişiyi egzotik yerlerdeki çeşitli sosyal rolleri tanımlamaya iter; turizm kısa-dönemli fantezi rolleri oynama adına empatiyi geliştirir. Turizm kültürleri müzeye koyma eğilimindedir, kültürel bir olgu olarak farklı, ilginç ve yerel tanımlar ortaya çıkar. Turizm otantik yerel kültürlerin araştırılmasıdır, fakat turizm sektörü, otantik bir ortam varmış gibi hareket eder. Aslında sosyal ve kültürel bir simülasyon söz konusudur. Turizmin varlığı otantik kültürel tecrübenin olasılığını işaret eder.

Turizmin ve turistlerin bu şekilde yeniden yapılandırılması; yeni olmadığı gibi orijinal de değildir. Kültürün gücü ile ilgili öngörüler, dünyanın bağımsız durumu ve neyin otantik neyin simülasyon olduğunu anlatır. Bu durumların yaptığı turizmin analizinin sosyal bilimciler tarafından yapılması önemli bir sorunu gündeme getirir. Çalışmalarının çoğu kültür ve sınıf sınırlarıyla bağlantılıdır. Turizm bir endüstri olarak görüleceği gibi, karmaşık sosyal bir olgudur. Onu anlamak için onun bir sistem veya alt sistemler yaklaşımı olarak görmek gerekir. Sistem yaklaşımı turizmi ekonomik süreç olarak değil de kültürel ve sosyal süreçle ilgili olarak görür.

Uluslar arası turizm hareketleri sayesinde farklı kültürel ve sosyal yapıya sahip toplumlar birbirlerini daha iyi tanımakta ve uluslar arası bir anlayış ve sağduyu gelişmektedir. Bunun yanında, turizm özellikle az gelişmiş toplumlarda şehir medeniyeti bilinci ve entegrasyonunu olumlu yönde etkileyerek, modernizasyonun artmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, turizm çalışma koşullarındaki toplumsal karakteri ya da genel sosyal şartlardaki değişimi etkilemesi için bir araç olarak

kullanılması da bir sosyal fayda olarak görülmektedir. Turizmin olumlu sosyal kültürel etkileri olmasına rağmen, turizm sık sık gidilen ülke halkının toplumsal organizasyonlarında, geleneklerinde, kolektif yaşam tarzlarında ve değer sistemlerinde önemli değişiklikleri kapsayan ciddi problemleri ve sosyal koşulları da oluşturabilmektedir (Brayley ve Var, 1992: 580).

Planlı ve programlı bir şekilde geliştirilemeyen turizm hareketlerini sosyal bakımdan şu olumsuz etkilerine değinilmektedir (Olalı, 1988: 365). Gelenekleri bozma, anti kültür yaratan sonuçlar, tarihi sitlerin kirlenmesi, turiste benzeme arzusu ve kültürel kirlenme.

Turizm olayı esnasında ilişkide bulunan insanlar arasında kültürel bir alışveriş olmaktadır. Ancak turizm faaliyeti sonucunda baskın, güçlü olan zayıf olan kültürü asimile edebilmektedir. Mathieson ve Wall, kültürler arası etkileşimde turizmin rolünü; turist kabul eden ülke toplumunun dini ve ulusal törenleri, görenekleri ve el sanatları gibi fiziksel ürünleri üzerindeki etkisini ele almışlar ve etkileri şu şekilde bulmuşlardır; geleneksel sanat ürünlerine finansal katkı sağlaması bakımından olumlu etkisi vardır; ancak, bu Pazar “havaalanı pazarı” diye bilinen ucuz işçilik ve üretimle ortaya çıkan imitasyonlarla geleneksel sanat ürünlerinde kalite düşmesine neden olmaktadır. Böylece geleneksel dizaynlar değerini kaybetmekte ve eski sanatlar kaybolmakta veya değişime uğramaktadır (Lea 1988:71).

Turizm gelenekleri bozabilir. Çünkü bir insan turist olduğunda moral ve fiziksel bakımdan değişebilmekte, kendi gerçek kişiliğinden farklı bir kişiliğe entegre olabilmektedir. Bu onu çocukluğunda olduğu veya olmayı arzu ettiği davranışa itmekte adeta arkaik devrin ilkel yaşantısına dönmeyi arzu etmesinin bir görüntüsü olmaktadır. Hiç kuşkusuz turist moral ve fiziksel baskı ile girdiği bu yeni mantalite ve davranış ziyaret ettiği ülke ve bölgenin gelenekleri üzerinde etki göstermektedir. Yabancıya atfedilen prestij, yerli halkta hızla turiste benzeme arzusunun kamçılanmaktadır ki, böylece kültürel kirlenme oluşmaktadır. Kültürel kirlenme giyim, kuşamdan, yemek biçimine kadar geniş bir alanda gözlenebilmektedir.

Yerel gelenek ve göreneklerle turistlerin sahip olduğu değerler arasında rekabetin ortaya çıkması, sosyal kültürel, arzu edilmeyen, değişmelere neden olmaktadır (Olalı 1990: 386). Turizm endüstrisinin gelişmesi ile ortaya çıkan en önemli problemlerden birisi de insan ilişkilerindeki maddeleşme ve ticarileşme ile birlikte toplumsal değer yargılarında gözlenen aşınma olmuştur. Bazı ülkelerde özellikle fuhuş ve hayat kadınlarının sayısında anormal artışlar meydana gelmiş ve sonuç olarak zührevi hastalıkların sayısı da artmıştır (Kaya, 1997: 42).

Turizm olayı ile birlikte suç olaylarında da bir artış meydana gelmiştir. 1974’te yapılan bir araştırmada, Miami ve Florida’da turizm sezonu boyunca hırsızlık olaylarının arttığı tespit edilmiştir. Öte yandan ziyaret edilen ülkelerdeki hastalıklar, terörizm, hırsızlık, dolandırıcılık ve bazen yerel ve mahalli yönetimlerin çeşitli uygulamalarından da turistlerin mal ve can güvenlikleri etkilenmiştir.

Cooper ve Özdil’e göre; turizmin olumsuz etkilerini ülkemiz açısında ele aldığımızda, şu etkiler göze çarpmaktadır:

- Aşırı sanayileşme ve fiyatların yüksekliği
- Bayan turistlere olumsuz gözle bakılması
- Yerel halkın yaşam stilindeki değişiklikler
- Türkçe kelimelerin yabancı kelime ve deyimlerle değiştirilmesi
- Turistlerin refahının giyim ve dille taklit edilmesi ve kültürün bozulması
- Yabancı turistlerle kurulan gelişmiş güzel cinsel ilişkiler ve bazen yapılan evlilikler
- Kumar, uyuşturucu ve fahişelikle birlikte ahlaki değerlerin erozyona uğraması
- Arkeolojik ve tarihi alanların, sitelerin gerek turistler, gerekse yerli halk tarafından yağmalanması. Turistler hediye için yerel insanlar da satmak için tarihi eser niteliği taşıyan bazı parçaları almaktadır. Özellikle yat turizmi bu parçaların Türkiye'den çıkmasına daha elverişli olmaktadır
- Meşhur Türk halılarına olan yoğun talebi karşılama amacıyla bu halıların daha çabuk üretilmesi bunların kalitesini düşürmektedir.

Kültürel değerlerin bozulmasının yöre halkı üzerinde olduğu kadar turistler üzerinde de olumsuz etkileri vardır. Bazı turist tipleri örneğin araştırmacı ve başıboş olarak tanımlanan turistler, özgün ve kültürel değerlere önem vermekte seyahat amaçlarının en önemli faktörlerini bunlar oluşturmaktadır (Doğan, 1990: 48). Kültürel dejenerasyon doğal olarak bu kültürleri yakından tanımak ve yaşamak isteyen turistlerin sayısında da azalmalara yol açacaktır. Bu tip turistler turistik bölgelerin gelişmelerinin başlangıcında bu alanları ziyaret etmekte, daha sonra bu alanlardaki kültürel bozulmalar yüzünden, tercihlerini bozulmamış kültür ve değerlere sahip diğer turizm bölgeleri lehinde kullanmaktadır.

Sosyolojik çerçevede bir yaşama biçimi olan kültür, ait olan yaşama biçimleri doğrultusunda tanımlandığı için çeşitli yaşama biçimleri sayıca farklı tanımların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Kültür devam eden ve gelişen davranış biçimleri diğer bir deyişle görenekler topluluğudur. (Doğan, 1998:324). Sosyal alan toplumu oluşturan birey ve toplumsal grupların diğer birey grup ve toplumla karşılıklı içeriklerini barındırır. Söz konusu karşılıklı ilişkiler ya toplumsal bütünleşmeyi ve kaynaşmayı sağlar ya da tam karşıtı durum olarak çatışmacı ve zıtlamacı bir ilişki biçiminde gündeme gelir.

Turizm örf, adet ve gelenekler üzerinde olumsuz etkilerde bulunarak onları boza bilir. Turist kimliğine bürünen bir insan fiziksel ve moral değerleri itibariyle değişikliğe uğramaktadır. Bu olay bilinç altı düşüncelerin ortaya çıkması ile kendisini göstermektedir. Bu da turistin davranışlarına yansımakta ve bu davranışlarda ziyaret edilen ülke örf, adet ve geleneklerine ters düşmektedir. Turizmde yapılan küçük bilinçlendirme hataları ziyarete edilen ülke vatandaşın da turiste benzeme arzusunun yaratacağıdır. Genel anlamda buna kültürel kirlenme adını vermekteyiz. Kültürel kirlenme giyimden başlayarak hareket ve davranışlarda, yemek yeme adından kişisel ilişkilere kadar kendini göstermektedir.

Turistlerin yaşam biçimleri, eğlence şekilleri, yeme ve içme adetleri, para harcama şekilleri ister istemez yerli halkı etkilemekte onları daha çok tüketmeye yöneltmektedir. İsteklerin doyurulmaması toplumsal huzursuzluklara neden olabilmektedir. Turistik tesislerde çalışan kadın nüfusun artması onları ekonomik yönden bağımsız kılmış ve bu durum erkek eşe olan bağımlılığı ve bağılılığı azaltmış, boşanmaya varan geçimsizliklere neden olmuştur. (Ürger, 1993:284)

Sosyal Hareketliliğe Neden Olarak Turizm

Hareketlilik (mobilité) kelimesi, yer değiştirmeyi ve bir devinimi işaret eder. İnsanın belirli bir toplumdaki bu durumu giderek eylemi toplumsal boyutlarda değerlendirecek sonuçlara ulaşır. Farklı toplumsal ortamlarda insan temsil ettiği statü adına yönelmektedir. Giderek bu yönelme statü ve rol dönüşümüne de neden olmaktadır. (Doğan, 1998: 268)

Sosyal hareketlilik fertlerin, ailelerin ve sosyal grupların toplum içinde sahip oldukları bir statüden diğer bir statüye doğru olan hareketlilikleridir. Eski ve yeni statüler arasındaki fark, fertlerin ve sosyal grupların hareketliliğinin yönünü ortaya çıkarır. Bu hareketliliğin yönü, toplumun tabakalaşma piramidinde daha aşağı doğru bir statüye olduğu gibi, yukarı doğru da gerçekleşebilir. Sosyal hareketlilik yoluyla statü kazanan ya da daha düşük bir statüye geçerek toplum içinde yerlerini alan fertler, iki yoldan statü sahibi olabilirler. Bunlardan birincisi daha çok dışa kapalı homojen, sosyal farklılaşmanın ve sosyal değişimin fazla görülmediği toplumlarda izlenen doğuştan elde edilen statüdür. Diğer statü çeşidi ise fertlerin kendi gayretleriyle eğitim göyerek, bilgi ve kabiliyetler kazanarak elde ettikleri kazanılan statüdür.

Zamanla sosyal hareketlilik tanımında bazı değişiklikler görülmüştür. Bu değişikliklerde dikkati çeken özellik fertin hareketliliğinin ağırlık kazanmasıdır. Böylece konu daha çok coğrafi ve mesleki hareketlilik şeklinde ele alınır olmuştur. Başka bir deyişle sosyal hareketlilik coğrafi ve mesleki durum kriterleri esas alınarak değerlendirilmektedir.

Bir başka açıdan sosyal hareketlilikte, hareketliliğin yatay ve dikey olarak ele alınışıdır. Dikey olarak görülen sosyal hareketlilikte, fert ve sosyal gruplar hayat tarzında ve gelir seviyelerinde, dünya görüşlerinde ortaya çıkan bir artış veya yükselme söz konusudur. Yatay hareketlilik ise, hayat tarzında, dünya görüşlerinde, gelir seviyelerinde bir artış veya yükselme olmadan fert veya grupların hareketliliğe uğramalarıdır. (Erkal,1999:221-222)

Turizm tanım ve kavramlarında bir diğer deyişle özünde mekan değiştirme özelliği vardır. Turist; bulunduğu yerden bir destinasyon merkezine veya bir destinasyon merkezinden bir diğer destinasyona turistik amaçla belirli süre için mekan değiştiren kişidir. Sosyologlara göre de toplumsal hareketlilik; toplumsal oluşumların (grup, kitle, aşiret vb.) yer değişimidir. Bu toplumsal hareketin niteliği ve niceliği toplumların yapısına ve zamanına bağlı olarak çeşitlilik ve değişiklik arz eder.

Sürekli ve örgütlü toplumlarda görülen turizmin toplumsal hareket etkinliği; turizmin türü, ereği ve de içeriği bakımından ve de toplumların birbirleriyle olan

ayrıcılık yapılarından ötürü farklılık gösterir. Demek oluyor ki hareketlilik; coğrafi yani fiziki mekanda ve de sosyal mekanda görülüyor. Bundan ötürü turizm hareketinin temelinde mekanda hareketlilik vardır. Hareket amacı; sosyolojiye göre boş zaman değerlendirilmesi için mütalaa edilen faaliyetlerden yani avlanmak, çiçek koleksiyonculuğu veya kayak yapmak gibi ise; turizm amacıyla birleşmektedir. İşte bu bakımdan sosyologlar, turizmi, serbest zamanı değerlendirmek için fiziki mekandaki geçici süreli nüfus hareketi olarak tanımlarlar.

Kişilerin fiziki mekandaki hareketleri oluşturan, zorlayan veya hazırlayan pek çok etkilerin varlığına yukarıdaki konularda değinilmişti. Bu oluşturucu, zorlayıcı ve hazırlayıcı etkinliklerin birbirinden ayırarak incelemek çok zordur.

Bunun da iki nedeni vardır. Birincisi, turizm olayını oluşturan koşullara göz atacak olursak kişinin zamanı, parası ve isteğinin veya ihtiyacının olması lazım. Kişinin bu üç faktöre birlikte sahip olması gereklidir. Eğer bunlardan biri veya ikisine sahip olunamıyorsa o takdirde oluşturucu hazırlayıcı faktörler -çoklukla pazarlamacılar tarafından sağlanarak- turizm olayı gerçekleştirilir. Kişinin sosyal mekandaki yeri ve çevresi ve ihtiyacı da zorlayıcı faktör olarak kendini gösterir. Kişinin turizm olayına katılması zaman, ihtiyaca isteğe ve paraya bağlı koşulların her biri gerekli ama yeterli koşul değildir. İkincisi ise turizm, seyahat, konaklama, yeme/içme ve gezi amacına bağlı harcama yapmaktır ve kompleks bir olaydır. Bunların da her biri gerekli şarttır ama yeterli şart değildir.

Buradaki koşulları bir diğer deyişle sosyal hareketin etkenlerini irdelenecek olursak onları serbest zaman ve sosyo-ekonomik etkenler olmak üzere iki temel başlık altında toplanabildiğini görürüz. Turizmin tanımlarını yaparken, bağlı koşullardan birinin; turistin bulunduğu yerde kazanç elde etmesi ve geldiği yerde yapmış olduğu tasarrufunu harcaması gerekliliğine değinmiştik. Demek oluyor ki, turist, sürekli yaşadığı yerde potansiyel turist evresinde çalışarak elde ettiği kazancından yaptığı tasarrufu turizm amacıyla harcar. Bu husus, turizm olayının ekonomik yönüdür.

Turizm olayının bir de zamana bağlı ögesi vardır. Turistin, turizm olayına katılabilmesi için çalışma dönemi dışı zamana ihtiyacı vardır. İşte, kişinin işten arta kalan ve yapacağı işi olmadığı döneme "Leisure Time" boş zaman veya "Serbest Zaman" adı verilir. (Ece, 1987:10-11). Sosyologlarca; Müller ve Robinson'un "iş ve yaşamla ilgili zorunlu sorumluluk ve görevler yerine getirildikten sonra, kişinin özgürce kullanabileceği arta kalan zaman kesiti" olarak tanımladıkları serbest zaman tanımı genel kabul görmüş bir tanımdır. Bu tanımda iki temel öge vardır. Kişinin bir işte çalışıyor olması ve serbest zamanın bitiminden sonra kişinin tekrar işine dönmesi ya da uğraşta bulunması gereklidir. (Ece,1987:11-12). Böylece toplumlarda yeni yaşam biçimleri ve anlayışları gelişerek çalışma saatlerini, koşullarını, tatilleri ve diğer sosyal hak ve yardımları içeren bir dizi düzenlemeler getirilmektedir. Özellikle rekreasyon (yeniden sağlığa kavuşmak için dinlenme) kavramlarının benimsenmesiyle çalışma hayatına yeni bir boyut kazandırılmıştır. Bu yaklaşım, turizmin gelişmesinin başlıca nedeni olmuştur.

Sosyal Sınıfları Etkileyen Faktör Olarak Turizm

Gelirin ve sosyal sınıf statüsünün seyahat üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Zengin kişiler ve daha yüksek sosyal sınıflara mensup kişiler daha sık seyahat etmektedirler. Düşük gelir sahibi olan insanlar çok az seyahat etme eğilimi göstermektedir. Bireylerin hayat standartları yükseliş ve boş zamanları arttıkça, seyahat etme eğilimlerinin önemli ölçüde yükselmesi öngörülmektedir.

Turistlerin yabancı bir ülkeye gelmesiyle doğan etkileşim ve sosyal değişmeyi, turizm olayının doğuşunda ve oluşumunda etken olan sosyolojik faktörleri ve turizmin yol açtığı sosyal tesirleri göz ardı etmek pek fazla tutarlı değildir. Turist kabul eden ülke veya yöre, objektiflik kuralı gereği, kendi bünyesinde daha başka turist grupları da bulunur. Bir turizm merkezinde yerel topluluk bütün turist gruplarıyla ve diğer turist grupları da birbirine karşı karşıyadır. Turizm olgusu turizm biçimine bağlı olarak ayrı kültürlerin, ahlak değerlerinin ve sosyal yapıların karşı karşıya gelmesidir.

Turizm etkinliği ve işlerliği bu gruplar arasındaki olumlu ilişkilere bağlı olarak yürütür. Özellikle, turizme hizmet sunan birinci önemli grup; değişik biçim, yapı ve karakterdeki ikinci önemli grup içindeki bir çok turist ve turist gruplarıyla uyumlu, hoşgörülü olmak ve karşılıklı etkileşime açık olmak zorundadır. Çünkü diğerlerinin yanı sıra ekonomik etken bunu zorunlu kılmaktadır.

Turizm hizmetini ayrı ayrı herkese sunmaktan daha çok onları gruplandırarak turizmin fert başına düşen maliyeti ucuzlatmak ve turizm olayının öznesini oluşturmak açısından önemlidir. Bu gruplandırmak işi çoklukla pazarlamacılar tarafından oluşturulur. Bu gruptaki kişiler başlangıçta heterojen yapıdadır. Pazarlamacıların, yönlendiricilerin çabalarıyla ve daha çok grup bireylerinin ortak amaçlarının etkisiyle giderek homojenleşir.

Toplum için öngörülen önemli bir özellik de “uyum”dur. Kendi içinde bir denge ve uyum oluşturamayan toplumların kalıcılığı söz konusu olamaz. Toplum büyük ölçüde yığınlardan oluşsa da bu yığınları bir arada tutan bağlar (temel çıkarlar, ortak amaçlar, dil, tarih ya da kültür birliği) vardır. Bütün bu etkenler toplumda denge ve uyumu sağlayıcı önemli niteliklerdir.

Turizmde iki taraf vardır. Bunlardan biri hizmet bekleyen diğeri de hizmet sunanlardır. Hizmet bekleyenler; sürekli yaşadığı yöre ve ülkelerde o yöre ve ülke için bile olsa en azından fiziki yapıda uyum sağlamaya mecbur olan kişidir, yani yabancısıdır. Hem gelen hem de kabul eden gruba göre “yabancı”; bir gruba veya topluma yeni gelen demektir. Toplumun ya da grubun dışında olduğu halde içinde bulunduğu grubun ortak kültürüne ve bilincine katılmayan ama bu değerlere hoşgörülü ve saygılı olan kişidir. Bir diğer deyişle yabancı; grup üyeliğine kabul edilmemiş olunmasına karşın grup içinde bulunması kabul edilen kişidir.

Toplumların, yabancı dediğimiz ve grup üyeliğine kabul edilmemiş olmasına karşın, kişi veya kişilerin grup içinde bulunmasının kabulü de koşullara bağlıdır. Bu koşulları genel bir başlık altında toplamak olanaksızdır. Zira bu kabullenme

toplumun kültür yapısına bağlıdır. Böylece grupların ve toplumların turiste diğer bir deyişle yabancıya karşı tutum ve davranışları değişecektir.

Küreselleşmenin Tetikleyicisi Olarak Turizm

Bazı sembolik ve ekonomik karşılıklar turizmi bir sistem olarak görür ve etkileşimleri turizm ve kültüre indirger. Bu bölümde turizmin bir endüstri olarak toplumları nasıl etkilediği tartışılmıştır. Turizmin küresel-yerel ilişkilerinin iki kutuplu olduğu düşünülürse; küresel odakta ekonomik gelişme, turizmin endüstri olarak görülmesi, küreselleşme ile olan ilişkisi, merkezde olması ve modernleşme çıktısı olarak turizmin varlığı açıklanıyor. Yerel odakta ise; sürdürülebilir kalkınma, sistem olarak turizm, yerelleşme ile olan ilgi, çevrede var olması ve az gelişmişlik değişkeni irdeleniyor. Küresel odakta ürünün tanınması ile piyasayı genişletmek, merkeze bağlı homojen, farksız bir ürün çıkarmak, turizm endüstrisi tarafından tanımlanan turizm hedeflerine bireysel bir bakış açısıyla ulaşmak amaçlanırken; yerel odakta, merkeze bağlılığın en aza indirildiği, bağımsız farklı yola, toplum tarafından tanımlanan kalkınma hedeflerine, yerel sosyal kurumların rollerinin tanımlanmasına bütüncül bir bakış açısıyla ulaşmak amaçlanır(Burns, 1999: 114).

Turizmin paket olarak pazarlandığı, çok fazla kaynak içerdiği ve küresel poli-ekonominin parçası olarak görüldüğü söylenebilir. Bu karakteristiktir ki; kalkınma olarak turizm probleminin yapısal doğasına yardımcı olur ve küresel-yerel çalışmalarda bu konuyu ilgi çekici kılar. Gözlemlenemeyen sosyal ve ekonomik yapıları içeren turizm sistemleri turizm endüstrisinde potansiyel katılımcıları marjinalize eder ve böylece, kalkınma olmadan büyüme sağlar. Bu durum küresel odak bakış açısıyla tanımlanabilir.

Sonuç ve Öneriler

Turizm, küreselleşme, uluslar arası politikalar ve sosyal değişme arasındaki bağlar en az iki düzeyde kültürel dir. Bir yanda bariz kültürel değişmeler ve uluslar arası düzeyin sonucunda ortaya çıkan ilişkiler mevcutken, diğer bir yanda devletlerin kendi kontrolü dışında oluşan küreselleşme sürecine bağlı olarak var olmuş artan bir farkındalık ve bunu da: “Biz küresel kültürel politikaların oluştuğu bir dönemdeyiz” diyerek açıklayan hükümetler var.

Sonuç olarak; 3. Dünya’da yer alan uluslar arası turizmin parçası, bu ülkelerin doğal ekonomik sürecinin farkında değildir. Çoğu 3. Dünya ülkesi, uluslar arası turizmle ilgili yerel turizme sahiptirler. Turizmin herhangi anlamlı şekline talep potansiyel turistlerden gelmemektedir.

Turizm alanları değişik kültürlerin bir araya gelmesiyle sosyo-kültürel değişmelere ve değer mübadelesine sahne olur. Değişen sosyo-kültürel ilişkiler ve davranış kaynak kullanımında yeniden yapılanmaya yol açar. Diğer sosyal ve çevresel güçler kaynak ilişkilerini değiştirir, bunun sonucunda kaynak kullanımı olumsuz etkilere sebep olur.

Sonuç olarak turizm günümüzün önemli bir olgusu olarak çağdaş toplumların yapılarını ve toplumsal kurumlarını etkileyen ve değiştiren bir özelliğe sahiptir. Turizm sadece eylemin gerçekleştiği yerde değil aynı zamanda küreselleşen dünyada

her tarafta etkin bir role sahiptir. Turizm ekonomik farklılaşmayı yarattığından çok daha fazla toplumsal farklılaşmayı da yaratmaktadır. Kültürlerin ve değer yargılarının değişmesine neden olmaktadır.

KAYNAKLAR

- BARUTÇUGİL, Sabit, İ., (1989). *Turizm İşletmeciliği*, İstanbul: Beta Basım Yayın.
- BOTTOMORE, T. B., (1998). *Toplum Bilim*, İstanbul: Der Yayınları, (Çev; Ünsal Oskay).
- BRAYLEY, R. ve T., Var, (1992). *Canadian Perceptions of Tourism's Influence on Economic and social Conditions*, Annals of Tourism Research, Vol. 16, Nu. 4, New York: Pergamon Press Ltd.
- BURNS, Peter, M., (1999). *Tourism & Anthropology*, London: Routledge.
- COOPER, C. ve P. Özdil, (1992). *From Mass to Responsible Tourism: The Turkish Experience*, New York: Pergamon Mc Millan plc.
- DOĞAN, İsmail, (1998). *Sosyoloji*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- ECE, E. Erdem, (1987). *Turizm Sosyolojisi*, Akdeniz Üniversitesi Rehberlik Kursu Ders Notları, Antalya.
- ERALP, Z., (1974). *Turizmin Toplumsal Değişimi Sosyo-Ekonomik Etkisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- ERKAL, M., (1999). *Sosyoloji*, İstanbul: Der Yayınları.
- ERKAN, H., (2000). *Ekonomi Sosyolojisi*, İzmir: Barış Yayınları.
- KAYA, İ., (1997). *Sürdürülebilir Turizm Kalkınması ve Ülkemiz açısından Bir Değerlendirme*, Balıkesir: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- LANQUAR, R., (1991). *Turizm-Seyahat Sosyolojisi*, Çev: G. Öztunalı Kayır, İstanbul: İletişim Yayınları.
- LEA, J., (1988). *Tourism and Development in The Third World*, London and New York: Routledge.
- MATHIESON, A. ve G. Wall, (1993). *Tourism Economic, Physical and Social Impacts*, New York: Longman Scientifics&Technical.
- OKTAY, M., (1996). *Davranış Bilimlerine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.
- OLALI, H., (1988). *Turizm Ekonomisi*, İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık San. Ltd. Şti.
- OLALI, H., (1990). *Turizm Politikası ve Planlaması*, İstanbul: Yön Ajans.
- ÖZDEMİR, M., (1992). *Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri*, Ankara: TC Turizm Bankası AŞ Yayınları.
- TUNÇ, Azize ve SAÇ, Firuzan, (1998). *Genel Turizm*, Detay Yayınevi, Ankara.
- ÜRGER, Savaş, (1993). *Genel Turizm*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Basımevi.